

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовео комисију

На основу члана 27 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду је на седници одржаној 23. децембра 2015. године донело одлуку да се образује комисија за одбрану докторског рада, решењем бр. 3067

2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:

1. **др Биљана Ђорић Француски**, ванредни професор, ужа научна област Англистика, Катедра за англистику, Филолошки факултет, Универзитет у Београду, изабрана у звање 15.05.2012.
2. **др Љиљана Марковић**, редовни професор, ужа научна област Оријенталистика, Катедра за Оријенталистику, Филолошки факултет, Универзитет у Београду, изабрана у звање 15.07.2009.
3. **др Јулијана Вучо**, редовни професор, ужа научна област Италијанистика, Катедра за Италијанистику, Филолошки факултет, Универзитет у Београду, изабрана у звање 14.07.2010.
4. **др Петар Јевремовић**, ванредни професор, ужа научна област Општа психологија, Одељење за психологију, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, изабран у звање 28.04.2015.
5. **др Тања Цветковић**, доцент, ужа научна област Англистика, Центар за стране језике, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, изабрана у звање 2.12.2008., последњи избор 19.11.2013.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног родитеља, презиме:
Дуња (Мома) Живановић

2. Датум рођења, општина, република:
3.2.1988. Савски венац, Србија

3. Датум одбране, место и назив мастер тезе:
31.8.2011. *Culture Models: The Case of Serbia*, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, мастер рад одбрањен под менторством проф. др Биљане Ђорић Француски

4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:
Мастер професор језика и књижевности (Енглески језик, књижевност, култура)

III НАСЛОВ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Интеркултурална и језичка компетенција учесника програма међународне размене ученика

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација кандидаткиње Дуње Живановић *Интеркултурална и језичка компетенција учесника програма међународне размене ученика* има 162 стране. Рад је организован у следећа поглавља: Увод (1-5), Теоријски оквир (6-57), Међународна мобилност у образовању (58-88), Истраживање (89-128), Закључак (129-136), Литература (137-150), Прилози (151-153), а садржи и две табеле које дају преглед аспеката појма култура, четири слике/табеле модела интеркултуралне компетенције, као и четири графикона у којима су представљени резултати истраживања. Тексту дисертације претходе резиме и кључне речи на српском и енглеском језику и садржај, а на крају дисертације налази се кратка биографија ауторке Дуње Живановић.

Тема ове дисертације је веома актуелна, будући да је последњих деценија у свету, па и код нас, све већи број програма међународне мобилности у образовању, помоћу којих се младима омогућује да у другој земљи проведу одређени временски период током свог образовања. Кроз сусрете са припадницима других култура и живот у другачијем окружењу млади постају отворенији према културолошким разликама, свеснији различитих погледа на свет и спремнији за живот у свету који карактерише све већа културолошка разноликост, односно интеракција народа и култура. На тај начин, захваљујући оваквом искуству и учењу језика у његовој постојбини, како у оквиру формалне наставе, тако и кроз неформалне интеракције, они с једне стране стичу интеркултуралну компетенцију а с друге развијају и језичке компетенције, што су главни циљеви програма међународне размене у образовању.

У раду се, поред теоријског оквира у коме су на основу постојеће стручне литературе представљени основни теоријски појмови од значаја за ову дисертацију, анализирају резултати истраживања интеркултуралних и језичких компетенција ученика на размени спроведеног применом истраживачког инструмента Инвентар интеркултуралног развоја (Intercultural Development Inventory), којим се испитује интеркултурална оријентација појединца, а за који је као теоријска основа послужио развојни модел интеркултуралне осетљивости. Ови резултати и закључци који произилазе из веома оригиналног и код нас пионирског истраживања представљају највећи допринос докторске дисертације кандидаткиње Дуње Живановић.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У уводном делу дисертације дефинисани су контекст и предмет истраживања, утврђени су

циљеви и хипотезе и укратко изложени структура, теоријски оквир и методологија рада. Прецизније одређени предмет дисертације је развој интеркултуралне и језичке компетенције српских средњошколаца који су као ученици на размени једну школску годину провели у некој другој европској земљи, анализиран по повратку ученика са програма размене, када им је дата прилика да се осврну на сопствена искуства интеркултуралног учења и језичког развоја, да их вербализују и дају им смисао. Као први циљ предметног истраживања, ауторка наводи утврђивање слике интеркултуралног развоја ученика на размени у периоду по повратку из иностранства, са прелиминарном хипотезом да се процес развоја интеркултуралне компетенције наставља и по повратку са размене, када ученици имају прилику да сами преиспитају своје интеркултурално искуство и разговарају о њему, при чему долази до промена у интеркултуралним оријентацијама ученика. Други циљ дисертације јесте истраживање процеса развоја језичких компетенција током програма мобилности, како би се утврдило колико је времена потребно ученицима да савладају страни језик, у којим околностима највише науче и како доживљавају наставу страног језика током програма размене. Трећи циљ односи се на питање да ли у овим развојним процесима постоје опште тенденције и закључци који важе за све учеснике програма међународне размене ученика или има значајних индивидуалних разлика, уз хипотезу да генерализована представа о програмима мобилности није применљива на све ученике с обзиром на знатне разлике које постоје међу њима у погледу почетне позиције, околности, искуства на програму размене и труда уложеног у процес учења. Четврти циљ је да се на основу резултата истраживања извуку импликације за праксу, при чему је фокус ограничен искључиво на интеркултуралну и језичку компетенцију ученика на програму међународне размене. И на крају, али не и најмање важан, је пети циљ који представља допринос литератури на српском језику путем систематизације постојећих теоријских и практичних знања из области развоја интеркултуралне и језичке компетенције у контексту међународне мобилности у образовању, као и превод великог броја термина из области интеркултуралности и одабраних цитата који до сада нису коришћени у научној и стручној литератури на нашем језику.

У другом делу рада кандидаткиња поставља теоријски оквир за истраживање, тако што пре свега анализира широки спектар досадашњих теоријских сазнања у областима културе, интеркултуралности и интеркултуралне компетенције, а затим се на основу образложених разлога опредељује за отворену дефиницију културе (Барет и др. 2013, Холидеј 1999; 2011) и развојну концепцију интеркултуралне компетенције (Бенет 1998, Хамер 2012), које ће послужити као основа истраживања чији су резултати изложени у овој дисертацији. На почетку овог теоријског дела рада дат је кратак преглед развоја научног интересовања за интеркултуралност као појаву, који започиње од раних истраживања интеркултуралне компетенције у академским круговима (Калерво Оберг, Едвард Т. Хол), преко интердисциплинарних проучавања појава у вези с интеркултуралним сусретима, главних појмова из ове области и теоријских парадигми (као што је то утицајна Хофстедова студија), па све до најсавременијих контекста проучавања интеркултуралних интеракција помоћу којих се дефинише појмовни оквир за истраживање међународне мобилности у образовању које је у фокусу овог рада. Кандидаткиња затим веома систематично посебну пажњу посвећује дефинисању културе као основног појма, узимајући у обзир његову комплексност и мноштво приступа истраживању културолошких појава који потичу од различитих схватања културе која им стоје у основи. Осим одређења појма култура, његовог порекла и већ постојећих дефиниција разних аутора који наглашавају различите аспекте културе (Вилијамс, Е. Т. Хол, Бенет, Ханерц, Хаус, Триандис, Барет и други), ово поглавље садржи и веома важне делове о метафоричким концептуализацијама културе, моделима културе и културних вредности (Клукхон, Хофстеде, Тромпенар и Хампден-Гарнер, Шварц), као и критици есенцијализма у проучавању култура и алтернативним решењима, према

концептима културе Холидеја, Барета, Бајрама и њихових сарадника. Од великог значаја за ову докторску дисертацију је став ауторке која културу схвата као изузетно комплексан феномен и инсистира на не-есенцијалистичком приступу.

У наредном потпоглављу изложене су различите концепције интеркултуралне компетенције и овај појам је врло јасно разграничен од сродних појмова који се могу наћи у литератури (а у складу са оним што истичу Барет, Бенет, Гречке и Болтен и Дирдорф). Кандидаткиња започиње овај део рада дефинисањем интеркултуралне интеракције и интеркултуралног сусрета, тако што на основу релевантности културолошких разлика разграничава интеркултуралну од интерперсоналне интеракције. Следи смештање интеркултуралног учења и образовања у најшири контекст који даје УНЕСКО (у својим *Смерницама за интеркултурално образовање*, 2006), тако што наглашава међукултурно и међуверско разумевање, толеранцију и поштовање људских права, па затим разјашњавање могућности за развој интеркултуралне компетенције како кроз формално, тако и кроз неформално образовање, и на крају преглед компоненти које треба да садрже образовне активности којима се развијају интеркултуралне компетенције (према (Барет 2013: 15–16 и Бенет 2009: 3). Ауторка дисертације на наредним страницама рада истиче да у академској заједници постоје различита гледишта на интеркултуралну компетенцију и остале појмове који се односе на појаву премошћавања културолошких разлика, а пошто су та гледишта настала у различитим контекстима, из различитих потреба и на различитим појмовним основама, ови помови су дефинисани на разне начине а њихова значења нису синонимна. Због тога кандидаткиња у засебним потпоглављима доследно разграничава, уз детаљно објашњавање разлика и поклапања међу њима, следеће појмове: интеркултурална компетенција као најчешће коришћен термин у литератури (Пери и Саутвел 2011: 455), интеркултурална комуникативна компетенција (Чен и Староста 1999; Купка и др. 2007; Фантини 2012), интеркултурална свест (нпр. Заједнички европски оквир за језике), интеркултурална осетљивост (Бенет 1993; Пери и Саутвел 2011), интеркултурална ефикасност (Кинг и Маголда 2005), културна интелигенција (Анг и Ван Дајн 2008; Плам 2010, Триандис 2006) и глобална компетенција (Боикс Мансиља 2015; Хантер 2004). Сви ови појмови веома су важни за наредни део рада, у коме је изложена у литератури постојећа класификација модела интеркултуралне компетенције, односно, покушаја да се интеркултурална компетенција објасни кроз модел. Засебно су анализирани модели Мајкла Бајрама, Алвина Фантинија, Дарле Дирдорф, као и развојни модел интеркултуралне осетљивости (*Developmental Model of Intercultural Sensitivity – DMIS*) Милтона Бенета (Бенет 1998: 26; Бенет и Бенет 2004: 153), који је од изузетног значаја за ову докторску дисертацију јер је послужио као теоријска основа за настанак истраживачког инструмента Инвентар интеркултуралног развоја (*Intercultural Development Inventory*) за испитивање интеркултуралне оријентације појединца, а који је коришћен у истраживању чији су резултати изложени у предметној дисертацији.

Потом се на основу постојеће литературе истражује веза између интеркултуралности и језичког образовања, као и могућности мерења, односно (пр)оцењивања интеркултуралне компетенције. На основу података које кандидаткиња износи, неоспорно је да оцењивање интеркултуралне компетенције представља велики изазов, на који још увек не постоји јединствен одговор по питању најадекватнијег начина на који се може проценити интеркултурална компетенција појединца. Иако за то постоји велики број предлога, на основу различитих приступа, до сада је тек неколико аутора покушало да систематизује напоре да се интеркултурална компетенција оцени, а најистакнутији од њих су Бајрам (1997; 2002; 2009а, 2009б), Дирдорф (2006; 2009) и Фантини (2000; 2006; 2012). У наставку текста кандидаткиња разматра појединачне елементе за оцењивање интеркултуралне компетенције, издвојене на основу различитих концептуализација и метода за праћење интеркултуралног

учења, како би оформila темеље на којима ће даље спровести процес оцењивања интеркултуралне компетенције у предметном истраживању. Такође се указује и на покушаје појединих међународних институција које се баве образовањем да на систематичан начин дефинишу смернице за оцењивање интеркултуралне компетенције или глобалне компетенције, као што је то израда оквира који би имао референтну функцију сличну Заједничком европском оквиру за језике при Савету Европе – концепт који је назван *Competences for Democratic Culture* и садржи четири димензије: вредности, ставове, вештине, знање и критичко разумевање, са дескрипторима за сваку димензију, или пак израда теста за евалуацију глобалне компетенције у оквиру ПИСА система тестирања, чији је покретач ОЕБС. Но, израда оваквих оквира неће бити окончана још неколико година будући да је то веома дуг и напоран процес, па кандидаткиња образлаже методолошко-практичне разлоге који су препрека за долажење до једног доминантног заједничког референтног оквира за оцењивање интеркултуралне компетенције, а затим износи Фантинијеве предлоге за процесни приступ оцењивању (2012: 394). Ово поглавље завршава се указивањем на нераскидиву спону између учења језика и учења о култури, уз усвајање приступа који Крамш (2009: 242-244) назива интеркултуралним учењем, и увођење појма интеркултуралног говорника као медијатора између различитих језика и култура, који поседује такозвану „трећу перспективу“, односно интеркултуралну компетенцију (Бајрам 2009а: 342), а не само језичке вештине развијене по узору на изворног говорника неког њему страног језика, те као што то сугерише Хаус (2007: 17-18) узор у образовању не треба да буде монокултурни, већ вишекултурни и вишејезични говорник, чија су интеркултурална знања и вештине у сталном процесу конструкције.

На ову тематику надовезује се трећи део дисертације, који је посвећен међународној мобилности у образовању као појави чије зачетке налазимо још у 18. и 19. веку (Бајрам 2006: viii; Џексон 2011: 449). Као референтни оквир за програме мобилности у образовању у Европи, односно критеријуме за њихово дефинисање, кандидаткиња наводи принципе прописане у документу који је Европски савет 2006. године издао под насловом *Европска повеља квалитета за мобилност*, а који ће бити коришћени и у истраживању представљеном у овом раду. Захваљујући овом делу дисертације у литератури су по први пут доступни подаци о програмима мобилности ученика средњих школа у Србији прибављени за потребе овог истраживања. После пресека стања међународне мобилности у образовању, како у свету тако и у Србији, следи критички преглед постојеће литературе о развоју интеркултуралне и језичке компетенције у контексту програма мобилности. Значајно место у теоријској литератури припало је Ванде Берговим (2009, 2012) покушајима да се детаљније испита природа интеркултуралног учења у контексту мобилности, уз издвајање три могућа приступа овој тематици: позитивистички, заснован на уверењу да је свет стабилан и да га ученици упознају преко чула, кроз искуство које на њима оставља траг, те према овој парадигми ученици треба да буду изложени другим културним утицајима и да их упијају; релативистички, чија је основна претпоставка да не постоје супериорне и инфериорне културе, већ да свака култура представља једствен одговор на универзална људска питања, па је према овој парадигми услов за учење урођеност и интеракција у другој култури, и конструктивистички, којим се додаје и компонента рефлексije, односно метасвести, која ученицима помаже да разумеју и уобличе своје интеркултурално искуство. Ова трећа парадигма тренутно је доминантна у примењеним студијама културе, па се у складу са њом и конципирају програми међународне мобилности у образовању, закључује кандидаткиња, мада указује и на повремено присутне карактеристике позитивизма и релативизма, као и неосенцијализма. Што се тиче истраживања која се тичу образовних исхода програма мобилности, она су новијег датума јер се научно интересовање за ефекте програма мобилности значајно интензивирало тек од 2000. године наовамо. Те студије кандидаткиња

изузетно педантно разврстава на две најопштије категорије: оне у којима се испитују ефекти програма мобилности на развој интеркултуралне компетенције и оцењује учинковитост образовних програма, с једне стране, и оне у којима се испитују фактори за које се претпоставља да утичу на исходе интеркултуралног учења током програма мобилности, с друге, а затим даје образложене примере најрелевантнијих истраживања за сваку од њих.

Резултати истраживања из прве категорије показују да програми међународне мобилности, било краћи или дужи, имају ефекта на интеркултурални развој њихових учесника и развој интеркултуралне компетенције (Вучо и Завишин 2013, Андерсон и др. 2006). Међутим, кандидаткиња скреће пажњу на веома важну чињеницу да је међу оваквим студијама, којима се интеркултурална оријентација, то јест компетенција учесника утврђује пре и после програма, па се потом поређењем са контролном групом вршњака који нису учествовали у програму установе разлике, мали број оних истраживања у којима испитаници нису студенти већ ученици средњих школа. Међу тим студијама истиче се истраживање AFS Intercultural Impact Study које је спровео Хамер (2005), а у коме је учествовало 1.500 ученика средњих школа из различитих земаља - Италије, Аустрије, Немачке, САД, Бразила, Еквадора, Костарике, Хонг Конга и Јапана, који су школску годину провели у иностранству, као и контролна група од 600 њихових вршњака који нису били на размени. Кандидаткиња подвлачи важност ове студије, не само због тога што су њени резултати показали да је програм размене ове врсте изузетно ефикасан за ученике који су у етноцентричним фазама и да они бележе значајан напредак, док резултат на тесту за ученике који су већ у фази минимизације показује знатно мањи помак, већ и зато што је ово истраживање указало на занимљиву појаву да су учесници програма мобилности, када се упореде са контролном групом, и пре одласка на размену имали развијенију интеркултуралну оријентацију од својих вршњака који се нису определили да учествују у програму (Хамер 2005: 15), као и да су, за разлику од њих у великом броју случајева имали и нека претходна интеркултурална искуства. Закључак кандидаткиње је да је сама одлука да се учествује у оваквој врсти програма већ индикативна и указује на то да код учесника програма од раније постоји неки ниво изграђене интеркултуралне свести и спремности да се учи, па стога сасвим логично ученици на размени који крећу са таквих позиција добро напредују у учењу. Следећа група студија којима ауторка ове дисертације придаје велики значај јесу малобројна лонгитудинална истраживања дугорочних ефеката програма мобилности, у којима су субјекти истраживања бивши учесници програма мобилности десет или више година касније. Пример за то је студија коју су спровели Ханзел и Чен тако што је први круг истраживања рађен 1981/82. са учесницима АФС програма који су из САД ишли на размену у једну од преко 50 земаља света, да би они двадесет пет година касније били позвани да учествују у истраживању дугорочности ефеката програма размене, како би се показало да ли се бивши учесници у својим четрдесетим разликују од вршњака који нису учествовали у међународној размени. Поређењем експерименталне групе од 1.920 и контролне групе од 511 испитаника, показано је да је на развојном континууму више припадника контролне групе у фази порицања и одбране, док је нешто мање бивших ученика на размени у фази минимизације, која је напреднија развојна фаза, као и да је ниво интеркултуралне компетенције и код бивших ученика на размени и код контролне групе нешто виши у односу на скорове који су утврђени код средњошколаца у Хамеровој студији, па се претпоставља да акумулирана животна искуства утичу на развој интеркултуралне компетенције и да је то разлог зашто старије особе имају развијенију интеркултуралну оријентацију од млађих. Што се тиче студија које испитују факторе који утичу на исходе интеркултуралног учења током програма мобилности, разлог за оваква истраживања кандидаткиња проналази у чињеници да, иако резултати показују да боравак у иностранству доприноси развоју интеркултуралне компетенције (нпр. Педерсен 2010; Ванде Берг и др. 2009), ипак постоје знатне индивидуалне

разлике међу субјектима истраживања, па се тако појавила потреба да се изнађу фактори који доводе до ових разлика. На овом плану најобимније истраживање је студија Универзитета Џорџтаун Georgetown Consortium Project (Пејџ и Ванде Берг 2012: 33; Ванде Берг и др. 2009), која има значајне импликације како за истраживање интеркултуралне компетенције тако и за спознаје о стицању језичке компетенције. Кандидаткиња наводи да резултати ове студије показују следеће: језичке компетенције с којима учесници одлазе на програм размене нису у корелацији с нивоом интеркултуралне компетенције коју ученици поседују пре почетка размене, али корелирају с нивоом интеркултуралне компетенције коју показују по завршетку програма; ученици који су имали знање језика средине у коју су ишли били су успешнији у интеркултуралном учењу; језик на ком се изводи настава има утицаја на развој интеркултуралне компетенције јер је јасно показано да су већи напредак постигли студенти који су наставу пратили на локалном језику од студената који су пратили наставу на енглеском језику, који им је матерњи; као и да концепт становања током програма размене такође има утицај на образовне исходе, будући да су студенти који су време проводили са породицом домаћином напредовали много више од оних који су живели код домаћина са којима нису имали значајнију интеракцију и оних који су живели са другим студентима из своје земље.

Кандидаткиња затим резимира резултате још неких истраживања која се баве интеркултуралним искуствима, указује на њихова ограничења, па на основу онога што показују све те релевантне студије извлачи закључак да је за интеркултурално учење као циљ учешћа у програму мобилности веома важно да он буде добро конципиран и да садржи довољно прилика да се учесници баве својим интеркултуралним искуством, како кроз припреме пред програм, тако и кроз рефлексију током и после програма, јер боравак у другој средини сам по себи не подразумева развој интеркултуралне компетенције. Због тога је следеће потпоглавље, Интеркултурално учење по повратку с програма међународне мобилности, посвећено управо чињеници коју истичу неки теоретичари, а то је да се ефекти програма размене, који се у највећем броју случајева испитују одмах по боравку у иностранству, при чему се повратак кући сматра завршетком програма, не окончавају већ тада, него тај повратак (*re-entry*) и реадaptација, односно процеси који се одвијају када се особа врати у културну средину из које потиче, а који се још у стручној литератури називају рекултурација (*reacculturation*) или репатријација (*repatriation*), представљају важно искуство, значајан део процеса учења и велики изазов за учеснике програма међународне мобилности у образовању (Батурст и Ла Брак 2012; Мартин и Харел 2004; Рексајзен 2013, Суспен 1986, Вилсон 2003). Последње потпоглавље трећег дела дисертације, које носи назив Међународна мобилност у образовању и учење страних језика, фокусирано је на истраживање ефеката програма мобилности на усвајање страног језика а засновано је на општеприхваћеном уверењу да се страни језик најбоље учи у средини у којој је тај језик матерњи, што представља и један од главних мотивационих фактора за учешће у програмима међународне мобилности у образовању јер је учесницима програма размене свакако учење страног језика свесни циљ и у томе обично имају и структурирану подршку у виду наставе. Студије из ове области потврђују популарно уверење да програми мобилности доприносе усвајању страног језика јер је језички ниво појединца виши после учешћа у програму међународне размене у образовању, али не дају информације о квалитативним променама у језичким вештинама учесника програма и факторима који утичу на језички развој. Одговоре на питања о квалитативној слици језичког развоја учесника програма међународне мобилности у постојећој литератури дају Фрид 1998; Реган 1998; Колентајн 2009, док Пелегрино (1998: 91) констатује да је већина истраживања која се баве учењем језика у иностранству усмерена на производ, односно мерљиви напредак у језичким компетенцијама ученика који су провели одређени период у средини циљног језика, а релативно мало пажње

је посвећено самом процесу учења језика током програма мобилности. Међутим, на основу закључака које Пелегрино (1998: 93–95) изводи о важности перцепције ученика за истраживаче, педагоге и организаторе програма, као и за саме ученике јер расветљавају процес учења језика током програма мобилности, кандидаткиња је одлучила да у својој дисертацији испита како учење страног језика током програма мобилности изгледа из перспективе српских ученика на размени, што је саставни део последњег поглавља рада.

У четвртом и најважнијем делу дисертације изложени су резултати оригиналног истраживања које је за наше прилике веома иновативно и представља преседан у српској културолошкој литератури. Ово централно поглавље подељено је на два дела, од којих се један бави интеркултуралним, а други језичким компетенцијама ученика на размени. Први део започиње описом субјеката у истраживању, односно, узорка испитаника с којима је оно спроведено, а који чине средњошколци из државних гимназија у Србији који су школске 2013/2014. године били ученици на размени. Потом су изложени и анализирани резултати истраживања интеркултуралне компетенције користећи конструктивистички приступ (Бенет 1998). За утврђивање интеркултуралних оријентација ученика и процену интеркултуралне компетенције учесника програма међународне мобилности кандидаткиња је користила стандардизовани инструмент Инвентар интеркултуралног развоја (Intercultural Development Inventory – IDI, Хамер 2003, 2011, 2012) настао на основу Развојног модела интеркултуралне компетенције (Бенет 1998). Пре него што ће представити резултате истраживања, ауторка дисертације детаљно описује овај инструмент, као и начин и услове његовог коришћења, уз образлагање разлога због којих је управо он одбран за потребе предметног истраживања. У овом делу поглавља разјашњена је пре свега форма упитника, који се попуњава онлајн и садржи 50 питања за која испитаници на скали означавају одговоре који се крећу од потпуног слагања до потпуног неслагања с неком тврдњом. Попуњене упитнике сервер аутоматски обрађује и унете податке преводи у извештај за сваког индивидуалног испитаника, тако да истраживач потом може да анализира нумерички изражене резултате, који су допуњени квалитативним подацима добијеним из другог дела упитника, састављеног од питања отвореног типа у којима испитаници треба да опишу контекст у ком се сусрећу с културолошким разликама, своја запажања, као и позицију свог културног идентитета.

У наредном делу рада ауторка излаже добијене резултате, пружајући и графички приказ вредности добијених на IDI тесту. Резултати добијени у првом кругу тестирања, по повратку ученика са програма размене, показују да се њихове интеркултуралне оријентације крећу од поларизације до преласка из минимизације у прихватање. На IDI тесту рађеном шест месеци касније добијени су нешто другачији скорови; иако се резултати ученика и даље крећу у истом опсегу, приметне су разлике у скору који је сваки ученик појединачно постигао на првом и на другом тесту. Највеће промене присутне су код ученика чији су резултати на првом тесту упућивали на етноцентричну развојну оријентацију, док су на другом тесту забележили значајан помак ка етнорелативном гледишту на развојном континууму. Код ученика који су на првом тесту већ били у фази минимизације, помак на другом тесту био је мањи. Код неколико ученика забележена је и регресија, тј. повратак у фазу поларизације за коју је карактеристичан некритички став према културама, при чему се неке сматрају апсолутно добрим а друге апсолутно лошим. Ова појава примећена је и у неким ранијим истраживањима. Рексајзен (2013: 174) ју је назвао „бумеранг ефекат“, претпостављајући је да то резултат идеализовања искуства размене, чија је последица то да се нова култура сматра супериорном у односу на домаћу у коју се ученик враћа. Анализом резултата ауторка долази до два важна закључка. Прво, у интеркултуралним оријентацијама ученика у периоду од шест месеци по повратку са размене долази до промена, што упућује на значај овог периода за процес интеркултуралног учења у вези са програмом мобилности.

Друго, несумњиво постоје разлике у развојним тенденцијама међу ученицима, чиме се доводе у питање резултати неких претходних истраживања која дају просечне резултате у покушају да докажу исходе одређених образовних програма. Резултати овог истраживања показују да такви поступци нису оправдани с обзиром на знатне индивидуалне разлике и да не дају праву слику интеркултуралног развоја у вези са програмима међународне мобилности.

Други део овог поглавља посвећен је истраживању процеса учења страног језика током програма размене и усвајања језичких компетенција. Са сваким учеником понаособ обављен је интервју, чиме је добијен материјал који је транскрибован и потом анализиран по тематским областима. Главне тематске области јесу: улога учења страног језика у одлуци о учешћу у програму размене, временски период потребан за савладавање страног језика, околности у којима ученици сматрају да су највише научили, најбоље ситуације за учење страног језика и најзначајније особе у томе, технике у учењу страног језика као и његови најлакши и најтежи аспекти, утицај процеса учења страног језика на неке друге аспекте програма размене, а затим и начин на који ученици оцењују сопствено искуство учења страног језика. Завршни део овог поглавља садржи главне налазе до којих је ауторка дисертације дошла у делу истраживања који се односи на стицање језичке компетенције, резимиране у десет тачака, од којих су најзначајније следеће: ученици сматрају да је учење језика важан део програма међународне мобилности у образовању, али не и примарним фактор који их је мотивисао да крену на размену; претходно учење језика у оквиру редовне школске наставе сматрају корисним у смислу стицања граматичке основе, али недовољним за комуникацију и праћење наставе на програму размене; много већи значај придају учењу језика у неформалним интеракцијама него у формалној настави; изјашњавају се да су највећу помоћ у учењу страног језика добили од породице домаћина, затим пријатеља вршњака и професора заинтересованих да им помогну; истичу да учење језика средине има велики утицај на квалитет њиховог друштвеног живота, учешће у ваннаставним активностима, осећај самопоуздања и самосталности, као и утисак који изазивају код домаћина; и на крају, изражавају уверење да сам боравак у другој средини не резултира нужно учењем језика, већ да се мора уложити доста труда и да успех зависи од њих самих.

Последњи део дисертације је закључак, у коме су резултати прецизно резимирани и спрам њих су изведене импликације за праксу. Коначно, кандидаткиња јасно излаже ограничења истраживања која потичу од приступа, методологије и узорка испитаника, а даје и веома значајне сугестије за даље истраживање. Литература коришћена за потребе ове дисертације садржи 144 библиографске јединице и показује да је тема опсежно обрађена, с обзиром на то да су укључени радови аутора који су се овом темом бавили од зачетка научног интересовања, шездесетих година, па све до данашњих дана.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

Живановић, Д. (2013). „Метафоричка концептуализација културе у моделу културе Херта Хофстедеа“. *Часопис за књижевност, језик, уметност и културу – Наслеђе*. 101-116.

Живановић, Д. (2013). „Српска култура у оквиру културних модела и мапа света“. Зборник са конференција *Културе у језику и простору*, Нови Сад: Филозофски факултет. 59-68.

- Живановић, Д. (2013). „Интеркултурализам као нова парадигма“. У Вранеш, А. *Култура: у потрази за новом парадигмом*. Београд: Филолошки факултет. 247-255.
- Živanović, D. (2013). “Embracing the Edges of Culture: Approaching British Culture through the Prism of Cultural Value Orientations.” *ELLSEE Proceedings*, Faculty of Philology, Belgrade University. 207-217.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Дисертација кандидаткиње Дуње Живановић од великог је значаја пре свега због тога што је ово прво истраживање које настоји да пружи увид у природу програма дугорочне мобилности ученика средњих школа као појаве у јавном систему образовања у Србији, која до овог тренутка није била у фокусу истраживања. Ауторка докторске дисертације усмерава пажњу на два конкретна аспекта који се у оквиру већине програма на овом узрасту сматрају главним образовним циљевима – на интеркултурални и на језички развој, те је и сáмо истраживање конципирано тако да се помоћу конструктивистичког приступа појму културе и интеркултуралности, користећи инструмент IDI за утврђивање нивоа интеркултуралне компетенције, расветли процес развоја интеркултуралне и језичке компетенције ученика на размени пошто су провели једну школску годину у иностранству и шест месеци по повратку имали прилике да сагледају и заокруже сопствена искуства.

Резултати истраживања анализираних у овој докторској дисертацији пружају увид у природу процеса учења страног језика током програма индивидуалне мобилности ученика средњих школа, као и у интеркултуралне оријентације ученика након школске године проведене у другој земљи. Одговори ученика на питања у вези са учењем страног језика током програма размене показују да сваки ученик може овладати циљним језиком довољно да прати наставу, без обзира на то да ли је циљни језик учио пре одласка у другу земљу. Страни језик ученици су највише научили у неформалним интеракцијама са домаћинима и вршњацима, при чему их је мотивисала потреба за социјализацијом, а дестимулативно су на њих деловала претходно стечена уверења о учењу језика и критеријумима процењивања успешности. Код ученика је као резултат учешћа у размени ојачало уверење о сопственој одговорности за процес учења страног језика. Испитивање интеркултуралних оријентација ученика показује да и током шест месеци по повратку с програма годишње размене постоје промене у њиховим интеркултуралним оријентацијама, као и индивидуалне разлике међу ученицима. Такви налази сугеришу да би се период по повратку са размене, када ученици своју културу сагледавају у новом светлу, могао сматрати саставним делом програма мобилности, па би институције које се баве оваквим програмима требало да му посвете посебну пажњу кроз педагошку подршку у овом периоду. Резултати упућују на то да је слика интеркултуралног и језичког развоја комплекснија него што се стиче утисак из већине постојеће литературе и описа образовних циљева и исхода програма међународне мобилности. На пример, иако резултати добијени овим истраживањем нису у сукобу са резултатима из постојеће литературе, они бацају ново светло на истраживање развоја интеркултуралне компетенције и упућују на неке мањкавости концепција досадашњих истраживања, као што је то рецимо постојање знатних индивидуалних разлика у развојним тенденцијама, које доводи у питање смисао давања просечног резултата за целу групу ученика. За разлику од развоја интеркултуралне компетенције, развој језичке компетенције даје нешто јединственију слику и могу се дефинисати донекле униформне

тенденције, како у смислу темпа којим су ученици напредовали у учењу језика, тако и у погледу препознавања већег потенцијала у неформалним приликама за учење него у формалној настави, и то из перспективе самих ученика. У закључку кандидаткиња истиче чињеницу коју овај рад доказује, а то је да савремени програми међународне мобилности у образовању, тиме што у фокус стављају културну размену и интеркултурално учење, доприносе усвајању страног језика и развијању интеркултуралне компетенције младих људи који учествују у тим међународним програмима, а који путем овог искуства, тиме што живе и уче у другој културној средини, као и упознају различитости кроз директно искуство, не само да стичу интеркултуралне и језичке вештине и компетенције, већ у разним другим аспектима обогаћују себе, постају отворенији према културолошким различитостима и мање склони негативним појавама као што су то стереотипизација и дискриминација.

Ауторка дисертације у закључном делу такође даје и сугестије за даља истраживања чији би циљ био да се пронађе одговор на питање како би програме мобилности требало конципирати да би услови за учење страног језика били оптимални за ученике средњих школа, а и сами резултати ове дисертације се већ могу адекватно употребити у пракси за осмишљавање и даље унапређивање наставног рада и програма мобилности.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА НАПОМЕНА:

Докторска дисертација *Интеркултурална и језичка компетенција учесника програма међународне размене ученика* кандидаткиње Дуње Живановић представља изузетан допринос нашој науци као оригиналан научни рад који је настао на основу иновативног истраживања спроведеног у складу са високим методолошким стандардима друштвено-хуманистичких наука и ужих научних области примењене студије културе и примењена лингвистика. Од подједнаког су значаја како теоријски тако и експериментални део дисертације, а нарочито закључци на које ауторка аргументовано указује у оба дела, након компетентне и поуздане анализе расположивог материјала, ослањајући се на обимну теоријску литературу. На основу добијених резултата кандидаткиња даје увид у природу развоја интеркултуралне и језичке компетенције у вези са програмима размене, оспоравајући нека популарна уверења о овим процесима и упућујући на недостатке у постојећој литератури. Резултати истраживања су изложени по тематским областима, што омогућује прегледност текста, јасно одговарају на питања постављена на почетку дисертације, док су резултати дела истраживања који се односи на интеркултуралну компетенцију изложени и графички, а на крају дисертације постоји резиме резултата и конкретан предлог њихове примене у пракси. Стога ова дисертација има значајне импликације и за будући рад у областима примењених студија културе и примењене лингвистике, јер може да послужи као полазна тачка за даља истраживања ове веома актуелне тематике. Такође треба истаћи да се ауторка овим радом доказала као зрео и формиран научник, показавши способности детаљне анализе и синтезе веома сложене материје, коју је у својој дисертацији изложила стручним језиком и научним стилем изражавања, а опет на сасвим јасан, конкретан и прегледан начин изневши научно засноване закључке и ставове.

X ПРЕДЛОГ:

Комисија на основу свега изложеног у целини позитивно оцењује рукопис кандидаткиње Дуње Живановић под насловом *Интеркултурална и језичка компетенција учесника*

програма међународне размене ученика као вредно научно дело, од несумњивог значаја за нашу науку у областима примењених студија културе и примењене лингвистике, уз похвале ауторки за иноваторско истраживање и важне резултате које је изложила у том рукопису, те предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да на основу високо позитивне оцене овај рад прихвати као докторску дисертацију која испуњава све услове предвиђене законом, а кандидаткињу **Дуњу Живановић** позове на усмену одбрану рада пред овом комисијом.

25. јануара 2016. године

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1.

проф. др Биљана Ђорић Француски, ванредни професор,
Универзитет у Београду, Филолошки факултет

2.

проф. др Љиљана Марковић, редовни професор,
Универзитет у Београду, Филолошки факултет

3.

проф. др Јулијана Вучо, редовни професор,
Универзитет у Београду, Филолошки факултет

4.

проф. др Петар Јевремовић, ванредни професор,
Универзитет у Београду, Филозофски факултет

5.

доц. др Тања Цветковић, доцент,
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет